

VILÁGPOLITIKAI PROBLÉMÁK Küzdelem a Földközi-tengerért

A békekötések után egy ideig a háttér csendjében, a Földközi tenger a nagy európai hatalmi versengésnek megint egyik főtárgyává lett. Mint „az angol tengeri uralom fő-ütőere”, a francia, olasz és más, erőben kisebb imperiálizmusok játszótere, geográfiai helyzeténél fogva döntő befolyást gyakorol Európa kialakulóban levő hatalmi megoszlására. Itt fölmerül a kérdés, mint a nagy világpolitikában annyi mindenfelé, hogy az oceánok vizein eddig szinte egyeduralkodó angol tengeri hatalom a változott viszonyok között is megtudja-e tartani régi vezető szerepét, vagy az angol szempontból annyi rövidlátással megszerkesztett Páris-környéki békék eredményeképpen a brit tengeri uralom alkonya a Földközi-tengeren is fenyeget. Egy idegen hajóhad uralkodó ellenőrzése a Gibráltár és Szuez közötti tengeri utakon végső lehetőségében kényszerítheti az angol hajózást, hogy megint a Jóreménység fokot kerülje meg, ha Ázsiába, vagy Ausztráliába akar eljutni. Anglia általános tengeri uralma, a brit világbirodalom egysége forog itt tehát kockán. A tét óriási. A lefolyt világháború sem érintett nagyobb problémákat. Az eredményt – annyi mindentől függ, egyebek között az angol belpolitika jövő alakulásától is – előre látni nem lehet. De a meginduló küzdelem nagy vonásait érdemes tisztán szemügyre venni.

Anglia helyzete, ha a tengerek uralmát egy kontinentális vezető hatalommal szemben elvesziti, egy kis sziget helyzetévé válik, mely szemben áll egy nagy földrészsel. Ennek a helyzetnek lehetősége adódott számára a nápoleoni háborúk idején épügy, mint a világháborúban Németországgal szemben lefolytatott nagy hegemóniális küzdelmében. „Második Hollandiává leesni, vagy – greater Britain – folyton nagyobb Británniává nőni, ez az állandó, kikerülhetetlen alternátiva, mely

előtt Anglia áll.” A brit anyaország nemzetközi, de főleg európai befolyására nézve, mely nagy részben egy hatalmas és nagy kiterjedésű ázsiai birodalomra van építve, a Földközi-tenger és tengerszorosainak problémája a legfontosabb létkérdések közé tartozik. E tengernek az oceánokra nyíló két kapuja, Gibraltár és Szuez-Áden, a Központi szükületén és az Ázsia partvidékén stratégiaileg uralkodó Málta és Cyprus szigetek, valamint a szuezi-csatorna hinterland-jait képező Egyiptom és Palesztina angol kézben vannak. A harmadik kapu, a Boszporus-Dardanellák, mely az Indiák és a Perzsa-öböl felé is terjeszkedő nagy szláv ellenfél támadó útját képezi, még a törökök kezén van, de valószínűleg a jövő, talán nem is nagyon távoli jövő szenvedélyes vitáinak lesz megint egyik legégetőbb pontja.

Anglia hajóhadának még mindig felsőbbes ereje tengeri uralmát egyelőre vitathatatlanná teszi a Földközi tengeren is, de a partvidéki hatalmak megnőtt igényei már az angol érdekekre nézve is meglehetősen kellemetlen módon kezdenek jelentkezni mindenfelé. Csak szárazföldi fegyverkezésének óriási költségei akadályozzák például meg Franciaországot, hogy hatalmi ambícióinak a flottaépítés terén is eleget tegyen. A két hatalom tengeri ereje közötti távolság a háború óta sem változott, de Franciaország délen, afrikai gyarmataiban hatalmas gyarmati hadsereget szervezett, melynek méltó ellenfele ma az exotikus területeken nincsen. Állandó földterítő-repülőgép járataival a térképezést is annyira előre vitte, hogy e hadsereg működési területe ma már nem a régi, ismeretlen Afrika. Utak és hadiszergyártó műhelyek építésével lehetséges hadműveleteit előre függetlenítette az anyaországgal való összeköttetéstől és a Földközi-tengeren uralkodó angol hajórajok zavaró közbejöttétől. E hadsereg működési célja egy Angliával való konfliktus esetén, mikor a brit hajóhad elvághatja azt az Európával való összeköttetéstől, igen könnyen lehet Egyiptom és a szuezi-csatorna. Napoleon is innen akarta az angol világhatalmat sarkaiból kiforgatni és szentilonai emlékezéseiben is azt írja, hogy „a Nilus mellett dől el az Indiák sorsa is.” A Földközi-tenger nyugati medencéjét állandóan ellenőrző francia légi flották nyugtalanító ereje szintén igen komolyan számításba jövő faktor e tenger hatalmi viszonyainak fölbecsülésében.

A Földközi-tengernek e két vezető nagyhatalma mellé sorakozik határtalan étvágyával az olasz fascista imperiálizmus, mely a klasszikus Róma hivatott utódjának tekinti magát s ezen a címen a római birodalom egész földközi tengeri örökségét igényli a maga számára. S hogy ilyen örökösödési lehetőségeket nyisson, Mussolini valósággal lesben áll arra, hogy minden alkalmat felhasználjon e tenger eddigi hatalmi egyensúlyának fölborítására és az eddigi elhelyezkedéshez kapcsolódó összes vitás kérdések fölkeverésére. E földközitengeri viták legújabb bonyodalját, melytől az olasz diplomácia zavarokat kereső tevékenysége aligha áll egészen távol, franciák és spanyolok északi marokkói hadjáratának sikere és az azt követő osztozkodás váltotta ki. Az így megindult vita természetesen azonnal alkalmat adott a többi Földközi tengeri érdekelt Marokkóval kapcsolatos ambícióinak megnyilvánulására is.

Az Afrika északnyugati sarkán fekvő marokkói szultánság ugyanis stratégiai szempontból a Földközi-tenger partvidékének egyik legfontosabb területe. Különösen áll ez a franciák és spanyolok által legutóbb meghódított Riff-vidékre, melynek a tengerre kiugró sziklapartjai egy modern katonai hatalom kezében a spanyol parton szemben fekvő Gibraltár hatalmát könnyen ellensúlyoz-

hatják. A katonai technika fejlődése is sokat veszített régi jelentőségéből, mert az angolok a rendelkezésükre álló szűk partsávon tengeri repülőgép rajaik számára alkalmas kikötőt nem tudnak berendezni. Anglia igen fontos érdekei kívánják tehát, hogy gibráltári záró erődítéseit mielőbb áthelyezhesse a sokkal kedvezőbb talajalakulatu afrikai partokra Tanger körül. A brit politika ezért, kellő előrelátással, már régebben nemzetközi adminisztrációt küzdött ki e város számára, hogy ezáltal a Marokkót megszálló Franciaország és Spanyolország igényeit távol tartsa attól.

Tanger mögött eddig a független riff törzsek laktak. Csak a spanyol zóna közelítette meg a várost egyik oldaláról, a francia protektorátus meglehetősen távolságban maradt tőle. Az újabb hódítások következtében azonban Tangert a szárazföldről teljesen körülölelik a spanyolok és a franciák is a messzehordó ágyuk lőtávolaiba jutottak tőle. Az angolok számára különösen a francia csapatok előnyomulása látszott különösen aggasztónak mindaddig, amíg legutóbb Primo de Rivera a franciák marokkói eredményeinek túlszárnyalására, de a következményekben angol-ellenes tendenciával is, azt a kérést terjesztette a genfi tárgyalásokkal elfoglalt hatalmak elé, hogy Tanger nemzetközi adminisztrációját szüntessék meg és a várost olvasszák be a marokkói spanyol zónába. A helyzet ezzel egyszerre rendkívüli módon kiéleződött. A kérés föltevésének körülményei, a spanyolok által felállított junktim a kilátástalan népszövetségi tanácstagság és Tanger birtoklása között, és az olasz diplomácia nyilvánvaló irányító szerepe a Madrid által formulázott kívánságok háttérében, egyszerre fölkaarták egész brutálításukkal mindazokat az érdekellentéteket, melyek Marokkó kérdésében évtizedek óta fenyegetik Európa békéjét. Csak Németország hiányzik a régi marokkói vitatkozók közül, mert a versailles-i szerződésben lemondott minden, a nemzetközi szerződések alapján Marokkót illető jogáról, de közvetve a genfi sakkjátékban minden bizonytal a német diplomácia szintén fölhasználta a kérdést. Marokkó ügyeinek megvitatói közé azonban már jelentkezett igényeivel Szovjet-Oroszország is.

Spanyolország ugyanis a Tanger ügyében notifikált első kívánságainak visszautasítása után most hol azzal fenyegetőzik, hogy Tanger elnyerése nélkül teljesen kiüriti az általa megszállott Riff-területeket, hol egy újabb nemzetközi konferenciát akar összehívni az utóbbi időben fölmerült marokkói vitás kérdések rendezésére. Kiürités esetén valószínűleg az olaszok próbálnák meg igényt formálni a spanyolok által szabadon hagyott területre, aminek megelőzésére viszont a francia kormány Marokkóban levő csapataival minden valószínűség szerint késés nélkül elfoglaltatná a kivonuló spanyolok helyét. Ez a lehetőség azonban teljesen elfogadhatatlan volna Anglia számára, mely minden bizonytal szélső energiával szegülne ellene. A konferencia lehetőségét viszont Franciaország ellenzi minden erejével, mert nem akar a megint nemzetközivé tett kérdés tárgyalásán Mussolininek alkalmat adni arra, hogy Marokkóra vonatkozó beleegyezését más kérdésekben, az eddigi jelek szerint valószínűleg Tunis kérdésében kicsikart engedményekkel akarja megfizettetni. A francia diplomácia tudja, hogy minden ilyen konferencia ránézve csak újabb áldozatok kényszerűségét jelenti és hivatkozik arra, hogy az 1904-ben Angliával és Olaszországgal létrehozott megegyezések alapján az egyik Egyiptomnak francia igények által többé nem zavart uralmát, a másik Tripolis elfoglalásának lehetővé tételét kapta Franciaországtól azért, hogy marokkói igényeiben többé ne zavarják. Spanyolország pedig csak

a francia fegyvereknek köszöni, hogy a marokkói bennszülöttek támadásai már rég nem szorították a tengerbe Alfonz királynak egyik vereséget a másik után szenvedő afrikai hadseregét.

Mindez az érvelés azonban a konferenciát csak akkor akadályozhatja meg, ha nem csatlakozik Anglia is az értekezletet összehívni akarók csoportjához. Anglia támogatása esetén azonban elkerülhetetlenül ki fogják kényszeríteni azt. Jogi alapot könnyen lehet találni hozzá, mert a marokkói kérdés az évtizedek óta megisméltődő viták, konferenciák és megegyezések következtében az ellentmondásoknak egy olyan nemzetközi jogi szövevényét képezi, amelyből egy kis fáradtsággal az egymást keresztező érdekek mindenike tud magának elfogadható jogi alapot teremteni.

Ezen a konferencián szeretné megújítani olasz szempontból Mussolini a Földközi tengeri kérdést egész teljességében. Az olasz politika mai vezetőinek ugyanis az a nem egészen jogosulatlan meggyőződése, hogy Olaszország azért került ki teljesen üres kézzel a háborúból a Földközi-tengeren, mert nagyhatalmi szövetséges társai ezen a ponton kijátszották. Az olaszok háboruba lépésekor kötött St. Jean de Maurienne-i egyezményben az antant Olaszországnak ígérte a török birodalom testéből Smyrnát és Anatólia egész délkeleti részét, Koniával és Adaliával együtt. Egy évvel előbb, Anglia erős vonakodásának leküzdésével, Oroszországnak kötötték le Konstantinápolyt és a tengerszorosokat. Ha mindez az ígélet beváltásra kerül, az oroszoknak szinte kizárólagos uralma a közel kelet fölött biztosítva lett volna. A délkeleti Kisázsiaiban pedig az olaszok helyezkednek el, ahol a rájuk nehezedő orosz nyomással szemben csak angol és francia segítséggel állhatták volna meg a helyüket. Az angolok és franciák közvetlen befolyása azonban ezekről a vidékekről teljesen ki lett volna szorítva.

A cárizmus összeomlása a központi hatalmak győzelme következtében fölmentette Angliát és Franciaországot, de különösen az elsőt a rendkívül súlyos kötelezettségek teljesítésének kényszere alól. A francia és angol diplomácia azután módját ejtette annak is, hogy Olaszországgal szemben se teljesítse vállalt ígéreteit. Róma a háboru utáni súlyos gazdasági és szociális válság miatt nem is túlságosan ragaszkodott az adott viszonyok között végrehajthatatlannak ítélt jogaihoz és megelégedett azzal, hogy az orosz összeomlás után gazdátlanok látszó Georgiát utalják ki neki a Fekete-tenger partjain. Franciaország és Anglia ezután szabadon osztozkodhattak a török zsákmány fölött. Anglia Mesopotamiát és Palesztinát vette magának, Franciaország Szíriát és Ciliciát. Smyrnát, Anatóliát és Konstantinápolyt pedig az elviselhetetlenül súlyos ajándék miatt angol támogatás igénybevételére kényszerített Görögország kapta, mely e terv szerint elég erős lett volna az olasz hatalom ellensúlyozására, de a brit érdekekre nézve veszedelmet nem jelenthetett. Kemál pasa Törökországa azonban ezt a tervet is keresztülhuzta. A franciák, hogy Szíriát megmentésük és valószínűleg az angolokkal újra kezdődő érdekellentétek miatt is, Ciliciát önként visszaadták a törököknek, mire ezek egész erejükkel az Anatóliát meghódítani készülő görögök ellen fordultak és rövid időn belül valószínűleg kisöpörték azokat onnan. Anglia, ahol időközben a görögbarát Lloyd George-tól Bonar Law veszi át a kormány vezetését, erre szintén elejti a görögöket és a lausanne-i szerződésben elismeri az angorai köztársaság jogát mindazokra a területekre, melyeket először az oroszoknak és olaszoknak, később a görögöknek akart átadni.

Közben Olaszországban is nagy

változás történik. Mussolini imperiálista fascizmusa kerül hatalomra, mely a St. Jean de Maurienne-i ígéreteket minden erejével érvényesíteni akarja és délvidéki pathosszal hirdeti igényeit a római birodalom egész Földközi tengerparti örökségére, melynek kolonizálására nagy népszaporulatával és évente több százezernyi emigránsával csak Itália hivatott. E mellett Olaszország még a tripolisi háborúja idejéből kezében tartja Rhodos és Castellorizo szigetét és a Dodékánézosz szigetcsoportját, az anatóliai partok közvetlen közelében. Mindez természetesen kiolthatatlan gyanakvást kelt a Földközi-tenger egész keletén a tulságosan lármás hangú olasz imperiálizmussal szemben, amely még láthatóan igényt tart a háború folyamán Törökország húsából tett ígérek beváltására. Az angorai kormányt főleg ez a gyanakvás készítette arra, hogy a mosszuli szerződést Angliával megkösse, mert az angolokkal való konfliktusa esetén nem akarta kitenni magát Olaszország biztosra várt támadásának. Ugyanez a félelem az olasz tervektől könnyíti meg az angol imperium politikájának érvényesülését a Földközi-tenger egész keleti medencéjében. Mert nincs az a keleti nép, mely az angoloknak erőskezü, de tisztességes adminisztrációval dolgozó gyarmatosító politikáját előnybe ne helyezné az olaszok esetleges gyarmati uralmának. Már pedig a Földközi-tenger minden népe meg van győződve, hogy ahonnan az angolok kiteszik a lábukat, ott ma feltétlenül utódnak jelentkeznek az olaszok, vagy a franciák és ezt a cserét, minthogy védekezni még nem tudna ellene, egyikük sem kívánja.

Az olasz politika hibáit kihasználó Anglia, helyzete különben Egyiptomban is, az erősen fellángoló nacionalista mozgalom ellenére is elég szilárd. Egyiptom a Nilus vizéből él és az angol kormányzó hatalom a termékenyítő vizáradatot nagyszerűen kiépített szudáni gátjaival akkor zárhatja el, mikor neki tetszik. Egyiptomot ezek a gátak tették gazdaggá, de ugyanakkor lehetetlenné tették számára azt is, hogy a gátakat építő Anglia nehezen elviselt protektorátusát egyhamar lerázza magáról. Az angol birodalom hatalmi helyzete így Lloyd George görögbarát politikájának bukása után is uralkodó módon szilárdnak mondható a Földközi-tenger keleti medencéjében.

Mindezt összevetve, a Földközi-tengeri hatalmi viszonyokról a következő képet nyújthatjuk:

E tenger sorsára közvetlen érdekeltségükkel, vagy hatalmi eszközeikkel jelenleg befolyást gyakorolhatnak az oroszok, törökök, arabok, olaszok, kik a régi időben az angol és a Balkán félsziget népei. Az oroszok, kik a régi időben az angol Földközi tengeri hatalom egyik legerősebb ellenfelének számítottak, ma különös erőt ezen a ponton nem jelentenek. A törökök helyzete az utóbbi időben rendkívül megerősödött. Majdnem mindegyik nagy állam barátságukat keresi. Tengeri erejük azonban minimális és a török állam ereje csak az ország területének védelme szempontjából jöhet szóba. Az arab népek egy része részben már a háború előtt angol fenhatóság alatt állott, részben most került angol uralom alá. Gyarmatosító uraikkal elégtelenek és szabadságukat szeretnék visszaszerezni. Azonban nem kívánnak újra a régi török uralom alá jutni, még inkább félnek egy esetleges olasz hódítástól s azért egyelőre lázongás nélkül türik az angol világbirodalom súlyosan rájuk nehezedő, de mindig védelmet nyújtó gyarmatosító hatalmát. Szíriában az arabok lázonganak a francia uralom ellen, Tuniszban, Algírban és Marokkó legnagyobb részében, ahol a francia gyarmatosítás elég szép eredményeket mutathat föl, nyugodtan türik azt. A balkáni és dunai népek még szintén nem na-

gyon jöhetnek számba a Földközi tenger hatalmi egyensúlyának kialakulásában. Görögországnak ugyan aránylag tekintélyes flottája van, de közéletének és politikájának korrupt volta miatt tengeri haderejét sem igen veszik komolyan számba.

Olaszország külsőleg igen lázas aktivitást fejt ki a Földközi-tengeren. A fascizmus politikája azonban itten is egyelőre inkább velleitásokban, mint valódi sikerekben gazdag. Az olaszok a háborút követő Földközi-tengeri osztozkodásban alaposan csalatkoztak. Várakozásuk, hogy a központi hatalmak bukása után az Adrián és a Földközi-tengeren átvehetik azoknak örökségét szintén nem valósult meg, mért mindezekben a pontokon önálló, fiatal államokba ütköztek, amelyeknek az örökségére sem lehet már többé számítani. Politikájuk, az egyidejű agresszivitás minden irányban, mely a fascizmusra különösen jellemző, sokkal szilárdabban megalapozott kormányformáknál sem vált be soha. A mai Róma egyidejűleg rázza ökleit az állítólag Tirolt fenyegető németiség, az Adrián érvényesülni akaró Jugoszlávia és az algiri és tuniszi partokon uralkodó Franciaország ellen, több más kisebb és nagyobb ellenfelet nem is számítva. Ugyanakkor nagyhangú hódító tervezgetéseivel nyugtalanítja a Földközi tenger partjain lakó mohamedán népeket és többé-kevésbé az idegeire megy a szükszavu angol imperiálizmusnak is, amely pedig bizonyos határok között hajlandó volna érdekeit az olasz Földközi tengeri érdekekkel párhuzamba hozni. Olaszország külpolitikai aktivitásának frontja így annyi felé aprózódik el, hogy az erőviszonyokat tárgyilagos alapon fölmérő angol és francia Földközi-tengeri imperiálizmusok Mussolini rhétorikus imperiálizmusának különösebb ütőerőt a Földközi tengeren nem tulajdonítanak.

Franciaország Toulon, Korzika és Bezerta hadikikötőinek pánfélháromszögét irányítja a Tyrreni tenger olasz partvidéke ellen. Az északi Szardíniában elhelyezett olasz flottaállomást csak nemrég kellett áthelyezni Cagliariába, mert tarthatatlan helyzetbe került a Korzika déli sarkán elhelyezett francia messzehordó ágyúütegekkel szemben. Ezen a vonalon az olasz flotta magában mindig tehetetlen marad azzal a Franciaországgal szemben, mely az északafrikai partokon az Atlanti oceántól a szardíniái tengerszorosig uralkodik és az olaszokét magasan túlszárnyaló katonai ereje mellett egy Olaszország elleni konfliktus esetén számíthat Jugoszlávia támogatására és a legtöbb Földközi tengeri nép jóakarátú semlegességére.

A Földközi-tenger igazi urának azonban, a békekötések alatt és után elkövetett hibái ellenére is, még mindig és ma talán inkább, mint valaha, Angliát kell tartanunk. Az angol tengeri hatalom ma szinte egész felsőbbeséges erejű, modern, úgynevezett „Post-Jutland” flottáját a Földközi tengerre összpontosíthatja, mert a német és orosz flották kirekesztése óta semmiféle támadástól a hazai partok ellen többé nem kell tartania. A Földközi-tenger legfontosabb stratégiai pontjai, az újabb katonai technika minden felszerelésével megerősítve, kezei között vannak, a még veszedelmet jelentő stratégiai pontokat pedig sikerült eddig neutralizálnia. S a stratégiai adottságok mellett a tengerpartokon kialakult újabb politikai adottságok is legnagyobb részben támogatják uralkodó helyzetét Franciaország, Olaszország és Spanyolország a Földközi tengeren egyensúlyozzák egymást. A franciák féken tartják az olasz és spanyol ambíciókat, ezek viszont rá vannak szorulva Anglia jóakarátára a franciáknak hozzájuk mérten túlnyomó erejével szemben. Az olaszokkal szemben kitudja játszani az angol politikai művészet a görögöket is, akiknek számára nemrég mentette meg Mussolini támadó igényeitől az Adria bejáratánál fek-

vó korfui csatornát; ahova szükség esetén az egész angol földközi-tengeri hajóraj behuzódhatik és a közelfekvő albániai petroleum forrásokból még tüzelőanyaggal is elláthatja magát. A Földközi-tenger keleti medencéjében pedig, amint a törökökkel létrejött mosszuli szerződés bizonyítja, az olasz imperiáizmus szabadra hagyásával való fenyegetőzés is elég az angoloknak arra, hogy az amugyis rendkívül erős stratégiai helyzetüket politikailag is alátámasszák.

Ez a mai helyzet, mely azonban még teljesen mozgásban van és egyik oldalról sincs lezárva s amely természetesen összeszövődik a kialakulásban levő Európát irányító többi nagy problémával: Németország végleges hatalmi elhelyezkedésével és a szovjetek birodalmának meglepetéseket sohasem kizáró politikájával. Németország elhelyezkedésének végleges irányválasztása döntő szerepet játszhat közvetve a földközi-tengeri viták eldöntésében is, mert a német birodalomnak tisztán a helyzeti energiája lehetővé teszi már, hogy jobbra, vagy balra fordulásával bármelyik vonalon jelentős súllyal billentse a mérleget a meghasonlott Európa egyik, vagy másik hatalmi csoportja javára. Oroszország pedig a mai Európa mindenhol jelenlevő kérdőjele, mely, ha másképp nem, tisztán tehetetlenségi erejénél fogva elkerülhetetlenül ráfekszik a Földközi-tenger problémáinak jövő megoldása lehetőségeire is.

(Kolozsvár)

Lakatos Imre